
ВІКТОРОВА Л.В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент,
Національна академія Служби
безпеки України,
м. Київ

ТРАДИЦІЙНІ ТА СУЧАСНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КЛАСИЧНИХ МОВ

Обґрунтовано лінгводидактичні аспекти збагачення професійного мовлення майбутніх фахівців з права науковою термінологією та необхідності перегляду традиційних методів викладання класичних мов майбутнім правознавцям із зміщенням акценту від схоластичного навчання фахової термінології греко-латинського походження до формування діяльнісно-рефлексивного компоненту правової компетентності юриста, що передбачає не тільки володіння знаннями лексичних одиниць за професійною тематикою та розуміння професійних понять, а й уміння аналізувати, порівнювати та узагальнювати юридичну інформацію, тлумачити тексти правових джерел.

Ключові слова: *іншомовна підготовка, класичні мови, термінологічна лексика, понятійний апарат правознавства, професійне мовлення, професійне мислення, понятійне мислення, правова компетентність юриста.*

Обоснованы лингводидактические аспекты обогащения профессиональной речи будущих специалистов по праву научной терминологией, необходимость пересмотра традиционных методов преподавания классических языков будущим правоведам со смещением акцента от схоластического обучения профессиональной терминологии греко-латинского происхождения к формированию деятельностно-рефлексивного компонента правовой компетентности юриста, что предусматривает не только владение знаниями лексических единиц по профессиональной тематике и понимание профессиональных понятий, но и умение анализировать, сравнивать, обобщать

юридическую информацию, толковать тексты правовых источников.

Ключевые слова: иноязычная подготовка, классические языки, терминологическая лексика, понятийный аппарат правоведения, профессиональное речи, профессиональное мышление, понятийное мышление, правовая компетентность юриста.

Substantiated lingvopedagogical enrichment aspects of professional speech future specialists rightly scientific terminology, the need to revise the traditional methods of teaching classical languages future jurists offset emphasis on scholastic learning professional terminology Greco-Latin origin to the formation of an activity- reflexive component of legal competence of the lawyer, which involves not only the ownership of knowledge lexical units on professional topics and professional understanding of concepts, but also the ability to analyze, compare, summarize the legal information, legal sources interpret texts. An important condition for learning classical languages is a selection of the most appropriate forms, methods, techniques, enhancing professional training of students and the formation of skills of effective professional interaction with the appropriate conceptual and terminological.. In particular, one of the ways to intensify the training communication is the application of activating teaching cognitive student activities that have a positive effect on the formation of interest in the profession : cognitive; reproductive; analytical; generalized creative ; communication, simulation and gaming techniques.

Key words: foreign language training, classical languages, terminological lexicon, the conceptual apparatus of law, professional speech, professional thinking, conceptual thinking, the legal competence of the lawyer.

Постановка проблеми. Понятійний апарат правознавства, що реалізується в термінах і являє собою термінологічну систему, є невід'ємною й обов'язковою частиною теорії та практики цієї галузі. Відтак, виявляється доцільним розглянути питання підготовки майбутніх фахівців з права в площині сформованості їх понятійного мислення у професійній сфері. Педагоги-дослідники дедалі частіше наголошують на значенні класичних мов, вивчення яких необхідне для майбутніх правознавців, адже розвиває аналітичне та логічне мислення майбутнього юрис-

та, дає ілюстративний матеріал для проведення правознавчих досліджень, є ключем до розуміння великого пласту насамперед абстрактної наукової лексики в рідній мові і має пізнавальну та виховну цінність.

Аналіз актуальних досліджень. На важливу роль класичних мов як базису для оволодіння правовими знаннями, вміннями та навичками, наголошують багато дослідників [1-6; 8]. Вчені розглядають роль латинської мови як пропедевтичної дисципліни, тобто курсу, вивчення якого сприяє розумінню студентами загально-професійних предметів. Викладання кла-

сичних мов будується як розв'язання навчально-пізнавальних завдань, що типологічно відповідають професійним завданням юриста [1].

Незважаючи на наявні досягнення у вирішенні проблеми навчання класичних мов, у вищих навчальних закладах виникають певні труднощі, пов'язані з використанням методів, покликаних сформувати у майбутніх фахівців юридичного профілю правової компетентності, яка передбачає володіння правовими нормами, установку на необхідність оволодіння правовими знаннями, а також вміння та навичками використовувати їх у професійному мовленні мобілізуючи для цього знання фахової термінології та правильного її вживання в усному й писемному професійному мовленні відповідно до нормативних вимог. Актуальність та доцільність зазначеної проблеми, зокрема, особливості засвоєння термінологічної лексики класичного походження за підготовки юристів вважаємо актуальним.

Виклад основного матеріалу. З часів середньовіччя класичні мови слугували не лише предметом вивчення, але й використовувались як засіб письмового та усного спілкування. Саме останній фактор визначав методику їх викладання. Зокрема, латина оцінювалась як засіб спілкування, звідки і методи її вивчення, які мало чим відрізнялись від методики вивчення живих мов. Сьогодні латинська мова не є мовою міжнародного спілкування, тому зубріння граматики і бездумне завчання лексики не виправдовують себе ані з практичної, ані з теоретичної точки зору, а класичну мову сприймають як «вправу для розуму» [2; с. 571], джерело термінів і терміноелементів та їх участь у семантичних процесах, які відбуваються у понятійному апараті права.

Як відомо, вивчення латинської і давньогрецької мов не лише розширює загальноосвітній та лінгвістичний кругозір майбутнього юриста, але й розвиває абстрактне і логічне мислен-

ня, даючи майже універсальні правила для розв'язання завдань професійної діяльності. Виходячи з цього, провідним методом у навчанні класичних мов майбутніх юристів має стати розвиток навичок застосування знань з цих мови як системи формул, що є ключем для логічного вирішення професійних дилем. Таким чином, при аргументації важливості класичних мов для майбутньої професії юриста ми відштовхуємось не від її теоретичного значення, а від її цінності як практично-аналітичної дисципліни. Реалізація поставленої мети можлива за умов зміни як існуючих навчальних програм, так і методології підручників. Адже, одним з серйозних недоліків є відсутність збірників вправ, які б зосереджували уваги викладача і студента на матеріалі, необхідному правознавцю для здійснення правової діяльності.

Необхідно проводити чіткий поділ між підручниками для самостійного вивчення мови і підручниками для аудиторної роботи. «Атомістичний» підхід до вивчення класичних мов і непорушна впевненість у його правильності настільки превалює у методичній роботі викладачів, що мало кому спадало на думку переглянути роль посібника у навчальному процесі. Тому варто надавати перевагу збірникам вправ, які моделюють професійні пошукові задачі юриста – аналіз і логіка.

Ретельний логічний аналіз професійних текстів, який супроводжується аналізом термінів та терміноелементів греко-латинського походження, інтерпретацією, герменевтикою і перекладом, ось те, що здатне якнайсильніше розвивати абстрактне і логічне мислення майбутнього юриста.

Використання сучасною термінологією інтернаціональних терміноелементів дає можливість говорити про інтернаціональний лексичний фонд, принципом якого можна назвати «міжнародну впізнаваність терміна». Терміноелементи мають стабільне значення і утворюють кілька термінів

одного змістового ряду. Але, як вважають науковці [3], не можна ототожнювати терміноелементи та компоненти складного терміна. Один компонент може охоплювати два, три терміноелементи і більше. Компонент – це формальний, структурний показник, а терміноелемент займає відповідне місце у слові-терміні, наповнюється конкретним категоріальним значенням, тобто компонент і терміноелемент можуть збігатися і не збігатися, вживатися як у простих термінах, так і в композитах.

Тому, щоб отримувати інформацію з автентичних джерел, важливо не просто знати лексичні одиниці за професійною тематикою, а володіти певним обсягом, якістю та дієвістю знань фахової термінології. Обсяг знань лексичних одиниць розуміємо як об'єм професійного тезаурусу (від гр. *θησαυρός* - скарбниця, запас [4, с. 608]), тобто «максимальний об'єм лексики, яка організована за тематичним принципом з відображенням певного набору базових семантичних відношень» та «знання у вигляді понять та відношень між ними, отже, відповідним чином структуровані та організовані знання [5]».

Як установила Л. Кістанова, тезаурус фахівця базується на професійно-орієнтованих тезаурусних структурах, які, з одного боку, відображають професійну орієнтованість мовних одиниць, тобто терміни, поняття, що в систематизованому вигляді висвітлюють певну сферу професійної діяльності; з іншого боку, дають змогу подати мову як систему, що функціонує у сфері професійно-орієнтованої комунікації. Одночасно поняття «термінологічні знання» не тотожне поняттю «тезаурусні структури», оскільки останні, поряд із спеціальною термінологією, включають і понятійну систему, яка співвідноситься з мовленнєвими завданнями у типових ситуаціях професійної взаємодії.

Використання тезаурусного підходу є необхідним, оскільки останнім

часом він вважається одним з ефективних методів моделювання фахових знань, зняття навчального переважання студентів, економії часу навчання та розв'язання одного з протиріч сучасної освіти [5], яке полягає, з одного боку, в помітному збільшенні обсягу інформації, а з іншого – в недостатній її організації. Вважається, що ситуативно-тезаурусний підхід до формування професійної компетентності моделює типові ситуації професійної комунікації та сприяє накопиченню, розвитку, активному використанню тезаурусних структур, що становлять суть і основу підготовленості до професійної діяльності [6].

Але збільшення обсягу знань і відповідного тезаурусу фахівця є недостатнім для формування його понятійного мислення, важливими є розуміння сутності та особливостей лексичних одиниць, зокрема, і греко-латинського походження, здатність до синтезу, аналізу, узагальнення та структурування фахової термінології. Слід враховувати і якість знань, яка, як справедливо переконує С. Гончаренко [7, с. 373], передбачає співвідношення видів знань (закони, теорії, прикладні, методологічні, оцінювальні знання) з елементами змісту освіти й тим самим з рівнями їх засвоєння. Сам же процес засвоєння знань залежно від специфіки підготовки фахівців еволюціонує у кілька етапів (стадій, фаз). Зокрема, вчені, виокремлюючи рівні засвоєння знань, мають схожі думки відносно того, що при засвоєнні знань відбувається складний процес переробки інформації і «весь процес навчання можна уявити як сходження від знань-ознайомлень (характеризується тим, що студенти здатні лише впізнавати, розрізняти) до знань-трансформації» [8, с. 47]; або «від рівня впізнавання до творчого рівня (рівня перенесення, застосування знань і умінь у новій ситуації)» [9, с. 111].

Дослідник І. Лернер [10, с. 9] слушно наголошує на тому, що для педагогіки знання на першому рівні за-

своєння можна визначити як свідомо сприйняту і зафіксовану інформацію про ті чи інші об'єкти дійсності. На кінцевому етапі знання можуть бути визначені як об'єктивна інформація про об'єкт, засвоєна до рівня його зовнішніх та внутрішніх зв'язків, шляхів отримання інформації та готовності застосувати її в подібних і незнайомих ситуаціях, або це інформація, засвоєна на творчому рівні.

У педагогічній практиці різні характеристики якості знань (гнучкість, глибина, оперативність, систематичність, міцність тощо), звичайно вимірюють за допомогою тестів, використовуючи коефіцієнт засвоєння, коефіцієнт усвідомленості (за В. Беспальком) [11, с. 5] та коефіцієнт автоматизації. Проте, на цей час не відомі способи вимірювання за допомогою тестів таких якостей знань, як усвідомленість, конкретність і узагальненість, згорнутість і розгорнутість. Для вирішення цього завдання можуть використовуватися співбесіди, спостереження, виконання практичних завдань тощо [12, с. 32].

Крім того, знання фахової термінології, як справедливо підкреслюють вчені [13, с. 130], засвоюються в тій чи іншій діяльності. На доцільність виділення такого показника, як дієвість (вміння студентів користуватися знаннями), звертає увагу В. Ягупов, та під дієвістю знань розуміє конкретне визначення основних напрямів застосування знань у практичній діяльності та змістову характеристику методів, процедур і методики дій щодо використання теоретичних і практичних знань тощо [14, с. 412].

Одночасно дієвості характеризується високим рівнем комунікативно-мовленнєвої творчої активності, яка зумовлює ініціативність у професійному мовленні, емоційність, а «в психології розглядається як складова частина більш глобального явища – креативності. Цим терміном позначається комплекс інтелектуальних і особистісних якостей індивіда, що сприяють народженню значної кількості оригі-

нальних ідей і нешаблонній їх реалізації» [15, с. 58].

Творча комунікативно-мовленнєва активність характеризується готовністю до вирішення нестандартних завдань, зокрема в ситуаціях використання фахової іншомовної термінології; сформованістю навичок «перенесення» раціональних прийомів з однієї ситуації на іншу, вмінням створювати нові терміни різними способами; новизною та оригінальністю професійно-комунікативної діяльності, тобто завдяки творчій активності «перед людиною відкривається можливість конструювати і створювати, будувати» з елементів відомого і усвідомленого – «в межах потенційної здійсненості» [15]. Будучи першою ознакою екстраверсії, саме така активність пояснює спроби вирішити професійне завдання комунікативного спрямування шляхом заміни невербальних засобів комунікації науковими нормативними мовними одиницями.

Варто відзначити, що оволодіння обсягом, якістю та дієвістю знань фахової термінології відбувається як на заняттях із іноземної мови, так і на фахових, спеціальних дисциплінах, спецкурсах. Викладачам варто використовувати такі прийоми роботи з іншомовними термінами: семантизація (пояснення значення терміна), виписування термінів зі спеціальних словників і навчальної літератури, з'ясування значення терміна у фаховому тексті, порівняння й аналіз дефініцій термінів, ведення термінологічних словничків, укладання фахового словника-мінімуму. Крім того, викладачам варто планувати вправи і завдання, спрямовані на узагальнення, систематизацію та активізацію професійного словника студентів, удосконалення вмінь знаходити іншомовні професійні терміни у фахових текстах та будувати до них словникові статті.

Усні вправи стимулюють розвиток усного як монологічного, так і діалогічного іншомовного професійного мовлення. Зокрема, система цих вправ

включає такі їх типи: кумуляційно-когнітивні; репродуктивні; аналітичні; узагальнено-творчі; комунікативні.

Зокрема, кумуляційно-когнітивні вправи передбачають сприймання, усвідомлення й запам'ятовування студентами найважливіших іншомовних понять і термінів за спеціальними тематиками, уведення їх до активного фахового словника слухачів. До названого типу вправ слухачам пропонуються такі завдання: виписати іншомовні терміни зі словника, довідника або фахового тексту; відшукати відповідні іншомовні поняття у фаховому тексті; укласти термінологічний словник-тезаурус (перелік термінів) до окремої теми чи розділу; укласти тлумачний словник-мінімум до окремої теми; з'ясувати належність іншомовного поняття до певної класифікаційної групи.

Репродуктивні вправи повинні бути спрямовані на формування вмінь пояснювати фахові іншомовні терміни, визначати ознаки, доповнювати й редагувати визначення, встановлювати між ними родовидові зв'язки, добирати приклади професійних термінів. Цей тип вправ має такі завдання: навести приклади іншомовних професійних термінів; пояснити зміст фахових понять; охарактеризувати ознаки фахового поняття; відредагувати, доповнити визначення фахового поняття; знайти зайвий термін серед низки видових понять; охарактеризувати терміни за їх класифікаційними ознаками; встановити родовидові відношення між поняттями; дібрати з фахових текстів приклади, що характеризують поняття за спеціальними тематиками.

Наведені вправи спираються на репродуктивний рівень сприймання іншомовних понять і явищ та вчать слухачів виконувати дії за зразком: відтворювати визначення термінів, заповнювати опорні таблиці, обирати правильне трактування з низки пропонованих викладачем. Подібні завдання готують майбутніх юристів до

самостійної аналітичної та пошуково-творчої роботи з іншомовною фаховою термінологією.

Аналітичні вправи передбачають формування вмінь зіставляти фахові іншомовні поняття з поняттями суміжних дисциплін, виділяти їх спільні й відмінні риси, встановлювати походження. До цих вправ пропонуються завдання: порівняти професійний термін із суміжними поняттями; проаналізувати й зіставити різні визначення одного й того самого іншомовного поняття; установити етимологію професійного терміна; виділити спільні й відмінні риси фахових понять; скласти алгоритм визначення іншомовного поняття.

Аналітичні вправи ускладнюють роботу з термінологією за спеціальними тематиками і формують у слухачів уміння аналізувати й зіставляти визначення іншомовних професійних термінів. Для їх виконання важливими є також розвиток умінь проводити спостереження, оцінювати рівень професійно-мовленнєвої культури викладача та визначати обсяг його фахового словника, проводити аналіз іншомовного професійного мовлення щодо доцільності й правильності вживання термінів.

Узагальнено-творчі вправи – переважно пошуково-творчого характеру розвивають вміння перекладу іншомовних професійних термінів, укладання термінологічного словника до відповідної теми, конструювання словникових статей до професійних термінів. До них наводяться такі завдання: провести аналіз визначень фахових іншомовних понять за спеціальною літературою; перекласти фаховий текст; записати орієнтовні запитання й відповіді до фахового тексту; увести іншомовні терміни до фахового тексту. Цей різновид вправ забезпечує систематизацію професійного іншомовного словника шляхом виконання слухачами завдань узагальненого й творчого характеру, що формує в них уміння й навички розробки

та складання структурних опорних схем з професійними термінами. Виконання вправ цього типу спирається на творче застосування слухачами знань із професійної іншомовної термінології, вимагає прийняття власних рішень, формулювання висновків і забезпечує активізацію їхнього навчального й життєвого досвіду.

Ефективними вважаємо імітаційно-ігрові методи навчання, що стимулюють активну розумову діяльність студентів у процесі пошуку оптимального рішення проблемних завдань у змодельованих професійно зорієнтованих комунікативно-ігрових ситуаціях, формування соціального мислення й комунікативної поведінки у процесі іншомовного спілкування.

Крім того, на особливу увагу заслуговують творчі вправи, методи групової дискусії, тренінги, що сприяють формуванню у студентів рефлексивного ставлення до комунікативного аспекту майбутньої професійної діяльності, зумовлюють професійну спрямованість навчання та тренують вміння іншомовного спілкування.

Висновки

Дослідження фахової лексики правознавства дало змогу виявити, що значний термінологічний фонд, через який майбутній юрист одержує максимум інформації, греко-латинського походження, при чому грецизми проникали в українську мову (як і в усі мови європейського ареалу) за посередництвом латини і попередньої адаптації до її фонетичної та морфологічної системи. Одночасно, як теоретична дисципліна, латинська мова слугує поліпшенню процесу вдосконалення професійної підготовки юристів шляхом більш ґрунтовного оволодіння ними понятійним апаратом правознавства, а також для розширення лінгвістичного кругозору, розвитку абстрактного граматичного мислення та наукового підходу до

рідної та західноєвропейської мови, що вивчається. Адже для багатьох мов європейського ареалу зручним стало впродовж десятиліть при конструюванні нових термінів використовувати інтернаціональні терміноелементи. І по сьогодні відбувається утворення термінів у різних галузях знань, до яких, як складові частини термінів, увіходять корені, префікси та суфікси класичних мов.

Сьогодні, важливою умовою навчання класичних мов є відбір найбільш доцільних форм, методів, прийомів активізації професійного навчання студентів та формування умінь ефективної фахової взаємодії з використанням відповідного понятійно-термінологічного апарату. Зокрема, одним із шляхів інтенсифікації навчання спілкування є застосування методів, які активізують навчально-пізнавальну діяльність студентів, позитивно впливають на формування інтересу до професії: кумуляційно-когнітивні; репродуктивні; аналітичні; узагальнено-творчі; комунікативні, творчі, імітаційно-ігрові методи. Як правило, ці методи відзначається емоційністю, динамічністю, стимулюють розумові та мисленнєві процеси, спонукають майбутніх юристів до активної роботи та виконують три основні функції: пізнавальну, виховну та контрольну.

Перспективи дослідження. Напрями, що потребують подальших досліджень є вивчення семантичних процесів у сучасній термінології правознавства, вирішення проблеми укладання термінологічних словників фахового спрямування та визначення шляхів удосконалення понятійного апарату правознавства шляхом розроблення рекомендацій щодо використання термінів та терміноелементів латинського і грецького походження в усному та писемному мовленні студентів юридичних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пшенична Л. Засади термінологічної культури фахівця предметної галузі / Л. Пшенична // Українська термінологія і сучасність. – К., 2005. – С. 420–423.
2. Петрова О.А. Об этическом и эстетическом воспитании на занятиях по латинскому языку // Всесоюзная конференция по вопросам классической филологии, 3-я. Тезисы докладов. К., 1966. – С. 43–44.
3. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові: монографія / І. Кочан. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 519 с.
4. Лапина М. С. Латинизмы в современных языках / М. С. Лапина, А. С. Калиниченко, О. Д. Феоктистова. – К.: Вища шк., 1985. – 192 с.
5. Первов П. Д. Очерки по методике преподавания латинского языка сравнительно с русским / П. Д. Первов. – М., 1913. – 583 с.
6. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові: монографія / І. Кочан. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 519 с.
7. Вейсман А. Д. Греческо-русский словарь / А. Д. Вейсман. – 5-е изд. – СПб. : Издание автора, 1991. – 1370 с.
8. Фролова Н. Г. Метод тезаурусного моделирования как способ упорядочения научной терминологии / Н. Г. Фролова // Русская культурно-речевая традиция в философской и педагогической мысли. – Краевые чтения КПУ им. В. П. Астафьева [Электронный ресурс]. – Электронные данные. – Режим доступа : <http://www.cross-apk.ru/domens/krt/doklad/Фролова%20Н.Г.doc>.
9. Кистанова Л. П. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности будущих специалистов туристической индустрии / Л. П. Кистанова // Научный журнал Кубанского государственного аграрного университета [Электронный ресурс]. – Краснодар : КубГАУ, 2004. – № 05 (7). – Электронные данные. – Режим доступа : <http://www.ej.kubagro.ru/a/viewaut.asp?id=337>.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
11. Беспалько В. П. Программированное обучение / В. П. Беспалько. – М., 1970. – 299 с.
12. Галузяк В. М. Педагогіка : навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця : ДП “Державна картографічна фабрика”, 2007. – 400 с.
13. Лернер И. Я. Качества знаний учащихся. Какими они должны быть? / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1978. – 48 с.
14. Беспалько В. П. О критериях качества подготовки специалистов / В. П. Беспалько // Вестник высшей школы. – 1988. – № 1. – С. 3–9.
15. Колгатін О. Г. Проблема вимірювання якості знань і психофізіологічних властивостей студента / О. Г. Колгатін // Тестування і моніторинг в освіті. – С. 32.
16. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н. Ф. Талызина. – М. : Изд. Московского ун-та, 1975. – 343 с.
17. Ягунов В. В. Педагогіка : навчальний посібник / В. В. Ягунов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.
18. Мороз Ю. В. Творча активність особистості / Ю. В. Мороз // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 4. – С. 58–60.